

Tetlák Örs

Az Iszlám Állam felemelkedése és bukása(?)¹

A tanulmány arra keresi a választ, hogy mik voltak az Iszlám Állam eredményességének okai, miként válhatott az iraki al-Káida romjaiból felépülő terrorszervezet néhány év alatt a világ legrettegettebb, más szempontból legvonzóbb dzsihadista szervezétévé? Jellegzetességeinek számbavételén túl bemutatjuk, hogy kik voltak az Iszlám Állam harcosai, ők honnan és milyen motivációkkal csatlakoztak. Megvizsgáljuk, hogy az Abú Bakr al-Bagdádi által kikiáltott és soha egyetlen állam által el nem ismert „kalifátus” bukása után milyen fenyegetést jelentenek az Irakban és Szíriában maradt, vagy a világ számos pontján szétszóródott harcosok. Kitérünk arra a rugalmas alkalmazkodási képességre, ami lehetővé tette, hogy terrorszervezetből az Iszlám Állam csupán néhány év alatt proto-államot hozzon létre, majd ennek bukása után újratervezze pozícióját. Hiszen területi értelemben ugyan teljes vereséget szenvedett, az ideológiát, a „virtuális kalifátust” még egyáltalán nem győzték le. Mindenekelőtt a még mindig Levantéból irányított hálózatosodás és a továbbra is működő propaganda az okai annak, hogy az Iszlám Állam túlélő harcosai, a harcosok családtagjai vagy azok, akik csak ezek után kerülnek az ideológia vonzásába, továbbra is komoly biztonsági kihívásokat jelentenek Nyugat-Európától Észak- és a szubszaharai Afrikán át Délkelet-Ázsiáig.

Kulcsszavak: Szíria, ISIS, terrorizmus, globális dzsihad, külföldi harcosok

Tetlák Örs: The rise and fall(?) of the Islamic State

The study seeks to shed light on the principal factors of the success of the Islamic State. How could the terrorist organisation risen from the ruins of Al-Qaida in Iraq become the most feared – from a different point of view, the most attractive – Jihadist organisation in a few years? Beside describing its main characteristics, the study shows who the fighters of the Islamic State were, where they were from and what motivations they had. I examine what threat the fighters surviving in Iraq and Syria, or throughout the world, mean, after the fall of the never recognised 'caliphate' proclaimed by Abu Bakr al-Baghdadi. I discuss the flexible adaptability that made possible to transform the Islamic State from a terrorist group to a proto-state within a few years and made it possible to redefine its position after the fall. Despite its total defeat in territorial terms, the ideology and the 'virtual caliphate' has not been defeated at all. First of all, the network still existing in the Levante and the continuing propaganda are the reasons why the fighters who survived, the relatives of the former fighters, or those who become attracted to the ideology afterwards, pose a serious security challenge from Western Europe through North and Sub-Saharan Africa to Southeast Asia.

Keywords: Syria, ISIS, terrorism, global Jihad, foreign fighters

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségéből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt keretében jött létre.

Az Iszlám Állam jellegzetességei

Fawaz A. Gerges² 2014-es írásában a dzsihadizmus harmadik hullámaként mutatta be az Iszlám Államot. Leírása alapján az első hullámban a dzsihadizmus közeli ellenség, jellemzően a helyi állam ellen vette fel a harcot, a második hullámban távoli ellenség ellen harcolt, aztán a globális dzsihad az Iszlám Állam megjelenésével többfrontos harcra vállalkozott. Ugyanezt a kategorizálást követi Stein³ is, míg Hamming⁴ pontosabb szakaszolást vezetett be, amikor négy szakaszt különített el. Értelmezése szerint kezdetben a nacionalista dzsihad helyi kormányok ellen harcolt, majd a szolidaritási dzsihad elkezdett nemzetközi szintre lépni, amikor alapvetően szovjetellenes éllel, már egy távoli ellenséggel szemben, de még mindig helyi szinten bocsátkozott háborúba. Már ebben a szakaszban is igaz volt, hogy az *umma* minden tagjának kötelessége részt venni a küzdelemben. Aztán a globális dzsihad kifejezetten távoli ellenség és távoli célpontok ellen harcolt (túlnyomórészt az Amerikai Egyesült Államok, annak állampolgárai, hadserege és diplomáciai képviselői ellen), végül az Iszlám Állam valósította meg a hibrid dzsihadot, ami egyszerre harcol lokális és távoli ellenség ellen, többfrontos harcot vív, területszerzésre, tartományok kialakítására törekszik és nem utolsósorban kiterjedt partnerrendszert, hálózatot alakít ki (*affiliates*).

Míg az al-Káida a távoli ellenség ellen harcol (és kudarcot is vallott például Irakban), az Iszlám Állam alapvető célja a helyben elért területi gyarapodás. Ugyanakkor Hamming számításai szerint az Iszlám Állam 50-nél több terrortámadást hajtott végre Nyugaton 2014 és 2019 júniusa között, és ezalatt egyszerre harcolt szövetséges szervezetei részvételével Irak, Szíria, Egyiptom, Líbia, Nigéria, a Fülöp-szigetek, Afganisztán és Jemen kormányai ellen. Soha egyetlen terrorszervezet sem tudott korábban ilyen többfrontos harcot vívni, köszönhetően többek között annak, hogy az iraki al-Káida romjaiból kinőve szakított egy élcsapat alkalmazásával és tömeges harcra hívta az *umma* tagjait.

Gerges⁵ világít rá, hogy az Iszlám Állam ötvözte az állam, egy terrorszervezet és a szervezett bűnözés jellemzőit, amikor adót szedett, szociális ellátásokat igyekezett biztosítani (illetve ennek égisze alatt külföldi „segélyeket” fogadott), ugyanakkor műkincscsempészetből, emberrablásokból és emberkereskedelemből, illetve olajkereskedelemből finanszírozta tevékenységét. Emblematisz vezetője, Abú Bakr al-Bagdádi pragmatizmusa sok szempontból szakított elődje, Abu Muszab az-Zarkávi személyes gyűlöletével a síiták iránt, felekezeti háború helyett területi elvet követett és államot akart alkotni. Míg Zarkávi a mártírságban, öngyilkos merényletekben és pokolgépes támadásokban látta a csodafegyvert (ami valójában rengeteg szunnitát is elfordított a csoporttól), a Bagdádi által irányított szervezet már a fegyveresek létszámában is sokszorososan felülmúlta előképe, az al-Káida létszámát. Sőt a bászista tisztek bevonásával igazán profi sereget verbuváltak, hiszen Szaddám

² Fawaz A. GERGES: ISIS and the Third Wave of Jihadism, [online], *Current History*, 2014/december, 339–343 o. Forrás: currenthistory.com [2020. 01. 02.]

³ Dr. Ewan STEIN: Modalities of Jihadism in The Middle East and North Africa: Ideological and Historical Roots, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o. Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]

⁴ Tore Refslund HAMMING: Global Jihadism after the Syrian War, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/3, 1–16. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2019. 12. 14.]

⁵ GERGES: *i. m.*

Huszein volt tisztjei tették igazán ütőképesé, komoly hadműveletekre képessé és minden korábnál veszélyesebbé a szervezetet.

2012-ben és 2013-ban a *Breaking the Walls* és a *Soldiers Harvest* kampányok foglyok kiszabadításával és biztonsági erők elleni összehangolt támadásokkal jelentették azt a fajta felkészülést, hogy merényletek és bombatámadások helyett komolyabb műveletekre is képes legyen a szervezet. Ez volt az a gerilla- és félig konvencionális, mobil hadviselés, ami aligha lehetett volna ennyire sikeres a szíriai és iraki reguláris haderő nagyfokú gyengülése nélkül, és jelentős területi gyarapodást hozott Moszul, Tikrit, Ramádi, illetve Palmüra és további szíriai területek elfoglalásával. A harcok során az Iszlám Állam a területi nyereségek mellett komoly mennyiségű fegyverzetet is zsákmányolt, valamint elődeivel ellentétben komoly gyalogságot állított fel a külföldi harcosokból és helyi csatlakozókból (a külföldiek voltak ideológiailag elkötelezettebbek). Ugyanakkor az emberélet továbbra sem számított és a fanatizmus sokszor a legjobb minőségű katonák feláldozását sem kímélte. Ezt ötvözték ultramodern hadi eszközökkel, félelmetesen hatékonyan alkalmaztak például drónokat a felderítésben, járművekbe rejtett pokolgépek⁶ irányításában vagy aknavető-támadásokban. Egyszerre jelent meg a hadviselésben a középkori vallási fanatizmus, a technikailag soha nem tapasztalt felkészültség, valamint a stratégiai és taktikai alkalmazkodás. A vereségek hatására rugalmasan visszaléptek a hadviselés intenzitásában, ugyanakkor kifejezetten konvencionális hadviselést is folytattak, amikor lehetőségük volt rá (harckocsik, tüzérség bevetése). Az Iszlám Állam hibrid nem állami harcoló szereplővé vált, lényegesen hatékonyabb rendszert dolgozott ki erőforrások biztosítására, mint korábban bármely más terrorszervezet, és alkalmazkodóképességének köszönhetően sikeresen vette fel a harcot (egyébként meggyengült) állami szereplőkkel is.

Mint említettük, az Iszlám Állam szakított azzal a gyakorlattal, hogy viszonylag képzett, iskolázott tagjai legyenek, ehelyett azt használta ki, hogy a brutalitás az egyszerű lelkek számára erőt mutat és vonzerőt jelent. Így a szervezethez csatlakozók többségükben (de nem kizárólag) szegények és alacsony iskolázottságúak voltak. A hadviselésben az elrettentés a totális háború része lett, hiszen a győzelmet Bagdádi szerint a félelmen és a terrorizmuson keresztül lehet elérni.

Hashim⁷ említi, hogy az Iszlám Állam esetén a hadviselés alapvető technikája a fanatizmus és a végzettség, hiszen Isten néha kedvez a harcoknak, néha elfordítja az arcát. Ez az ideológia három szinten jelenik meg az Iszlám Állam hadviselésében. Mindenekelőtt meghatározza, hogy kik ellen kell hadat viselni, jogalapot teremt a harcra; másodsorban a hadviselés módját határozza meg, hogy mi engedhető meg harcoló ellenfelek, a civilek vagy a hadifoglyok ellen, azaz milyen eszközök vethetők be; harmadsorban pedig meghatározza, hogy egy harcos miként készüljön fel a fegyveres összeütközésekre, milyen morális és lelki tréningben essen át. Az iszlamista felkészítés szerves része szinte ugyanaz a fanatizálás, ami nem volt ismeretlen a fasizmus, a nácizmus vagy a kommunizmus

⁶ SVBIED: *Suicide Vehicle Borne Improvised Explosive Devices*.

⁷ Ahmed S. HASHIM: *The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria: From its Origins to the Post Caliphate Era*, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 23–32. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]

esetén, és McCabe⁸ is számos olyan elemet ismertet, amelyek párhuzamosságot mutatnak a náci és az Iszlám Államhoz kötődő motivációk tekintetében.

Amennyire vonzotta ez a brutalitás és fanatizmus világszerte az első számú toborzási célpontokat, a szunnita fiatalokat, annyira üresedett ki egyre inkább az ideológiai háttér, hiszen a szunnita ideológusok közel sem sorakoztak fel a kalifátus megvalósítása mögé. Minden korábbi iszlamista szervezet a végső célként tekintett a kalifátus létrehozására, ebben a terrorállamban ez azonban csak a kezdetnek volt tekinthető. Az, hogy területi értelemben soha nem látott sikereket ért el és a szervezet és vezetője a kalifa címre formált jogosultságot, olyan kizárólagosságra való törekvést jelentettek, amelyek magától értetődően okozták más szélsőséges szervezetek fellépését az Iszlám Állam ellen. Hiszen lényeges körülmény, hogy az Iszlám Állam felemelkedéséhez alapvetően szükség volt arra a káoszra, amit a szíriai polgárháború jelentett. Az Aszad-rezsim megroppanása, a szír állam szétesése, a regionális vetélkedés, a nagyhatalmak viszonylagos tértelensége mind szükséges volt ahhoz, hogy a nagyszámú, szinte kibogozhatatlan összetételű fegyveres csoport közül szervezethez, valamint elképesztően hatékony toborzási képességével kiemelkedjen az Iszlám Állam. Hogy mennyire volt körülményes felmérni a Szíriában harcoló fegyveres csoportokat, azt jól példázza a USA *Today* 2013-as írása.⁹ Michaels John Kerryt idézi, aki szerint csupán a fegyveresek 15-25%-a volt szélsőséges 2013-ban. 2015-ben aztán a Tony Blair Hit Alapítvány (*Tony Blair's Faith Foundation*) által működtetett *Centre on Religion and Geopolitics* szerint már a kormányellenes erők 60%-a valamilyen szélsőséges csoporthoz volt sorolható, akiknek felét kifejezetten az Iszlám Állam ideológiájának követőjeként írták le.¹⁰ Hogy mekkora létszámú fegyveresről lehetett szó, arról egyetlen adat, hogy ugyanez a jelentés említi, hogy ha az Iszlám Állam el is bukik, nagyjából 65 ezer más csoportokhoz tartozó dzsihadista kész átvenni a helyét.¹¹

A gyors területi sikereknek köszönhetően, a kalifátus a térség status quójának totális felrúgása volt, hiszen nemcsak negligálta a régió államhatárait és területi entitásként is működött, de deklaráltan további terjeszkedésre is törekedett volna. A kalifátus – főleg a kurd Rodzsava (Észak-Szíriai Demokratikus Föderáció) működésével együtt – Szíria területi szétesésének is megágyazhatott volna, ha a hatalmi rendezés fel nem számolja. 2014 végén, amikor az Iszlám Állam hatalma csúcán állt, az Egyesült Királysággal nagyjából megegyező területén 8-10 milliós lélekszámú lakosság¹² élt és legalább 38 ezer

⁸ Thomas R. MCCABE: A Strategy for the ISIS Foreign Fighter Threat, *Orbis*, 60. évf., 2016/1, 140–153. o.

⁹ Jim MICHAELS: Kerry: Syrian rebels have not been hijacked by extremists, [online], 2013. 09. 05. Forrás: eu.usatoday.com [2020. 01. 02.]

¹⁰ Eyder PERALTA: 60 Percent of Syrian Rebels Are Islamist Extremists, Think Tank Finds, [online], 2015. 12. 20. Forrás: npr.org [2020. 01. 02.]

¹¹ Csak néhány a Szíriában harcoló szervezetek közül: a szalafita Haját Tahrir as-Sam ernyőszervezet, tagjai közt a Dzsabhat Fatah as-Sammal (a korábbi an-Núszra Fronttal); a szaúdi és török támogatással működő Szíriai Iszlám Front; a török proxy Free Syrian Army (amit kifejezetten az Iszlám Állam ellensúlyozására is komoly támogatásban részesített az Amerikai Egyesült Államok); a kurdok által alkotott Syrian Democratic Forces; a Hezbollah; valamint természetesen a Szír Fegyveres Erők és az oldalukon harcoló síita önkéntesek és milíciák.

¹² HASHIM: *i. m.*; Truls Hallberg TONNESSEN: The Islamic State after the Caliphate, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 2–12. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]

külföldi harcos szolgált soraiban.¹³ Más megközelítésben, eddigre az ENSZ történetének legnagyobb humanitárius katasztrófáját okozta a kalifátus.¹⁴ Durac¹⁵ már 2014-ben hivatkozott amerikai hírszerzési forrásokra, amikor 3 millió menekültről és 6,5 millió otthonát elhagyni kényszerült belső menekültről (*internally displaced person*, IDP) írt. A kalifátus, amelyet soha nem ismert el egyetlen állam sem, nem az első volt a dzsihádistá proto-államok¹⁶ sorában (gondoljunk csak a tálibok uralmára Afganisztánban) és nem is volt a leghosszabb életű (hiszen az az-Sabáb Szomália déli részén 2009 óta működött hasonló), viszont kétségkívül a legláthatóbb volt.

Ezért is kell az Iszlám Állam jellemzőinek sorában azt az információs technológiához való viszonyulást hangsúlyosan emlitenünk, ami merőben új szintre lépett. A közösségi média, a fájlmegosztó technológiák, az adatfelhők új lehetőségeit kíméletlenül használták ki. A kommunikáció minőségben és mennyiségben is szintet lépett, egyebek mellett olyan saját szavakat alkotva, mint a *media mujahid*, vagy az *information Jihad*. Hivatalos csatornáik mellett számtalan félhivatalos forrást, rajongókat és követőket biztattak az ideológia terjesztésére és a toborzásra. Ugyan már Ajman az-Zaváhiri, az al-Káida bin Ládent követő vezére is úgy vélte, hogy a harc „felét” online vívják, azt az online hatékonyságot, amit az Iszlám Állam képes volt felmutatni, évekre telt, mire a világ értelmezni és kezelni tudta. Számos rezsim volt tömegek haláláért felelős, ennyire büszke és ennyire sikeres közösségi kampányt viszont még egyik sem épített köré korábban. Köszönhetően annak is, hogy a nagyszámú nyugati csatlakozó meg tudta szólítani a nyugati fiatalokat (például német rapper, vagy amerikai filmesek is csatlakoztak), kulcsüzeneteik korábban nem látott hatékonysággal értek célba. A digitális média valódi szakértőit tudták soraikban, diverzifikált felületeket és – gyakran kódolt, titkosított – csatornákat használtak, de például olyan saját fejlesztésű szoftvert is alkalmaztak, ami akkor is posztolt a Twitter-profilokra, ha annak tulajdonosai nem is voltak eszközeiknél. *Dábik* című online magazinjuk terrorszervezettől addig nem tapasztalt minőségű megjelenést jelentett. A toborzás, a kulcsüzenetek („azonnal csatlakozz és harcolj a hitetlenek ellen”), valamint a szélsőséges nézetek terjesztése számos nyelven (arabul, angolul, németül, franciául, indonézül, törökül, urduul, ujjgurul) folyt, és a visszaszorulóban lévő kalifátus 2016-tól még egy évig Rúmija (Róma) néven is meg tudott jelentetni hasonló terméket.

Gerstel¹⁷ a digitális dzsihád elleni küzdelem eszközeit az alábbiak szerint azonosította. Eszközöket kell találni a kommunikációs csatornák szűkítésére és blokkolására, feltétlenül szükséges a közösségi média tartalmi és technológiai szigorú szabályozása. Forrásokat kell biztosítani a felhasználói fiókok és applikációk törlésére, amihez elkerülhetetlen a magán-

¹³ Anne SPECKHARD – Ardian SHAJKOVCI – Ahmet S. YAYLA: Defected from ISIS or Simply Returned, and for How Long? – Challenges for the West in Dealing with Returning Foreign Fighters, [online], *Homeland Security Affairs*, 14. évf., 2018/1, 24–46. o. Forrás: hsaj.org [2020. 01. 03.]

¹⁴ The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives, [online], UN CTED Trends Report, 2018. 04. 11. Forrás: un.org [2019. 12. 15.]

¹⁵ Vincent DURAC: The Role of None-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprising, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o., Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]

¹⁶ Brynjar LIA: Understanding Jihadi Proto-States, [online], *Perspectives on Terrorism*, 9. évf., 2015/4, 31–41. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 23.]

¹⁷ Dylan GERSTEL: ISIS and Innovative Propaganda: Confronting Extremism in the Digital Age, *Swarthmore International Relations Journal*, 1. évf., 2016/1, 1–9. o.

szektor bevonása, ahogy az ellenpropaganda terjesztésében is. Meg kell roppantani azt a hazug utópiát, ami bevonzza a fiatal muszlimokat az Iszlám Állam bűvkörébe, le kell leplezni a hazugságokat (építve például a hazatért és az Iszlám Államtól elfordult, csalódott külföldiekre), de mindenekelőtt a kockázatnak kitett célcsoportokat kell azonosítani és felkészíteni az oktatás eszközeivel, megelőző kampányokkal és hatékony ellenüzenetekkel (amilyen az első kézből származó igazság a kalifátus mindennapjairól, valóságáról).

McCabe¹⁸ azt is leírta, hogy az ellen-narratíva miért nem működött jól a kezdeti időszakban. Véleménye szerint hibásak voltak az ellenüzenetek. A szélsőséges erőszak bemutatásával azokat nem lehetett elrettenteni, akik pont ezért csatlakoznának, ehelyett a muszlimok kárára elkövetett atrocitások és erőszak bemutatása működhet. A vallási üzeneteket a propagandának kitett célcsoportok azért utasították el, mert nem az ő nyelvükön szóltak hozzájuk (*clerics of the sultan, palace clerics*), az utópisztikus kalifátus leleplezését pedig egészen egyszerűen nem hitték el, hiszen pont erre tekintenek hazug propagandaként. A hitelenség lehet a kulcs, tehát megint csak a kiábrándult visszatérteket kell megszólaltatni. McCabe idézi azokat a felméréseket, amelyek szerint a muszlim világ döntő többsége nem érzett közösséget az Iszlám Állammal. Sőt, valamennyi felmérésben a lakosság döntő többsége terrorszervezetnek tartotta Líbiában, Jemenben, Jordániában, de Szíriában és Irakban is. A nagyarányú elutasítás mellett azonban még mindig bőven maradt olyan réteg, akiket a toborzó propagandával meg lehetett szólítani. E téren pedig egy könnyen támogatható és egy rendkívül ellentmondásos módszerre tett javaslatot. Egyrészt a kommunikációra hiába használnak titkosított eszközöket, a toborzási üzenetek nyilvánosak és könnyen hozzáférhetőek kell, hogy legyenek, ez pedig blokkolható, vagy nehezebbé a hozzáférés. Másrészt viszont, meglátása szerint, ahelyett, hogy megakadályozni kellene a csatlakozni vágyókat, inkább engedné, hadd induljanak el, hiszen jobb, ha nem otthon válnak terroristává. Ennek a logikának része ugyanakkor az is, hogy a visszatérést feltétlenül meg kell akadályozni.

Összefoglalva tehát az Iszlám Állam legfontosabb jellemzői, amelyek kiemelik minden más terrorszervezet közül:

- Területi igények és területszerzés, a kalifátus létrehozása nem a végső cél, hanem a további terjeszkedés alapja. Törekvés egy terrorállam létrehozására.
- Hibrid dzsihadizmus, több frontos harc helyi és távoli ellenségekkel, kiterjedt hálózatosodás.
- Felekezeti és kizárólagosságra törekvés, minden nem egyetértő muszlim eretneké nyilvánítása (*takfir*).
- Könnyörtelen brutalitás és fanatizmus, etnikai tisztogatások, tömeggyilkosságok (mások mellett kurdok, jazidok és síiták kárára).
- Rugalmas alkalmazkodás, elképesztően sikeres online jelenlét és toborzás.

A külföldi harcosok

A külföldi terrorista harcos (*foreign terrorist fighter*, FTF) definícióját az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2178. számú határozata írja le: olyan egyének, akik idegen államba utaznak

¹⁸ MCCABE: *i. m.*

azzal a céllal, hogy ott terroristacselekmények előkészítésében, szervezésében vagy végrehajtásában vegyenek részt, vagy terroristakiképzésben részesüljenek, beleértve a fegyveres konfliktusokkal összefüggő eseteket is. Szíria (és bármely hasonló konfliktuszóna) esetén jelentősen szórnak az adatok, annyi azonban bizonyos, soha nem látott számban jelentek meg külföldi harcosok a világ minden tájáról. De mennyien is lehetnek?

Az Amerikai Egyesült Államok hadseregének becslése szerint¹⁹ 2014 júniusa óta 120 országból érkezett 40 ezer harcos Szíriába. Hamming²⁰ szerint 30 ezer és több mint 42 ezer közti számokat írnak a becslések, amikor az Iszlám Állam és az an-Núszra Front kötelékében harcolt külföldiekről beszélnek. Még az afganisztáni háború (1980–1992) éveit alatti is csak feleannyian érkeztek, Irakba pedig 2003 és 2010 között is mindössze ötezren.

Durac²¹ szerint 75-115 ezer felkelő harcolt Szíriában már 2015-ben, nem kevesebb, mint 1500 fegyveres csoportban. Ezen csoportok közül az Iszlám Állam, az an-Núszra Front és az Ahrar as-Sam összesen 26 ezer tagot számlált, akik közül 12 ezer külföldi, 1000 európai és 100 amerikai volt.

A The Soufan Center 2015-ös²² és 2017-es²³ kutatásai szerint 2014 júniusára 12 ezer harcos érkezett 81 országból, ám ez a szám 2015 végére megduplázódott. Ebben az időszakban voltak a külföldiek a legtöbben, 27-31 ezer harcos 86 országból. Ugyanebben az időszakban, a török hatóságok szerint 146 országból 54 ezren csatlakozhattak vagy próbáltak meg csatlakozni az Iszlám Államhoz. Pontosabban ennyien jutottak be vagy próbáltak bejutni Szíriába, mert például németországi kurdok adott esetben szinte biztosan nem az Iszlám Államhoz akartak volna csatlakozni.

Az alábbi táblázatok a kibocsátó országokat és régiókat, illetve az érkező és visszatérő harcosok számát mutatják.

1. táblázat: A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási ország szerint

A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási ország szerint			
Ország	Érkezett (2015)	Érkezett (2017)	Visszatérők (2017)
Tunézia	6000	3000	800
Szaúd-Arábia	2500	3200	800
Oroszország	2400	3400	400
Törökország	2100	1500	nincs adat
Jordánia	2000	3000	250
Franciaország	1700	1900	300

Forrás: Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]; Richard BARRETT: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

¹⁹ Karen PARRISH: Stopping flow of foreign fighters to ISIS 'will take years,' Army official says, [online], 2017. 04. 06. *Forrás:* army.mil [2020. 01. 04.]

²⁰ HAMMING: *i. m.*

²¹ DURAC: *i. m.*

²² Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

²³ Richard BARRETT: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

2. táblázat: A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási régió szerint

A Szíriába érkezett külföldi harcosok száma származási régió szerint		
Régió	Érkezett (2015)	Érkezett (2017)
Közel-Kelet	8300	7000
Maghreb	8000	5400
Nyugat-Európa	5000	5800
Posztszovjet térség	4700	8700
Dél-Kelet-Ázsia	900	1600
Balkán	900	850
Észak-Amerika	300	450

Forrás: Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.], valamint Richard BARRETT: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. *Forrás:* thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]

A nyugati országok esetén jól körülhatárolható negyedekből, városrészekből indultak el a csatlakozni kívánók. Szám szerint Európából a legtöbben Franciaországból (1700) Németországból (900), az Egyesült Királyságból (850), Belgiumból (500), Ausztriából (300), Hollandiából (300), Spanyolországból (200) és Olaszországból (100) származtak. Észak-Amerikából 200 kanadai és 150 amerikai állampolgár csatlakozott. Összehasonlításképp Marokkóból 1600, Líbiából 600,²⁴ Indonéziából 500-700, a Fülöp-szigetetről 100, Ausztráliából 150 harcos érkezhettek. A The Soufan Center kutatása is rámutat, hogy azok is fenyegetést jelentenek, akik soha nem is csatlakoztak, hiszen 2014-ben az Iszlám Állam szóvivője hívta fel híveiket, hogy bárhol is legyenek, támadják az ellenséget minden rendelkezésükre álló eszközzel.

Szomorú tény, hogy az Iszlám Állam sem a nőkre, sem a gyerekekre nincs semmiféle tekintettel, ha céljai eléréséről van szó. A nők a kalifátus területén nem kizárólag a férfiak kiszolgálóiként ténykedtek, de toborzóként vagy öngyilkos merénylőként is szerepet vállaltak. A térségben tevékenykedő nemzetközi és humanitárius szervezetek becslései és megfigyelései szerint az Iszlám Állam ezres nagyságrendben képzett ki gyerekeket fegyveres harcra, sőt öngyilkos merényletekre is. A kalifátus 15 év felett mindenkit felnőttnek tekintett, jazidi és csecsen gyerekeket különösen nagy számban képezték ki gyerekkatonáknak, propagandavideókon pedig már 6 év körüli gyerekeket is kényszerítettek foglyok megölésére. Nyugat-Afrikában a Boko Haram (az Iszlám Állam helyi ága) 2011 és 2017 között 200-nál több öngyilkos merényletet hajtott végre, az elkövetők több mint fele volt nő és 80-nál többen voltak a merénylők közül gyerekek vagy tinédzserek. Az ENSZ kutatása²⁵ is alátámasztja, hogy nők és gyermekek is utaztak, akár a harcképes férfiaktól függetlenül is Szíriába. A legnehezebb helyzetben éppen a gyerekek vannak, akik beleszülettek, vagy akiket beleneveltek a kalifátusba, hiszen csak nehezen „gyógyíthatók”, különleges törődést igényelnek, hogy fel tudják dolgozni az őket ért traumákat.

²⁴ Többségük csak rövid időt töltött Szíriában, ahogy az Iszlám Állam megjelent Líbiában is, a legtöbben azonnal hazatértek.

²⁵ The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives: *i. m.*

A mobilizációt számos tényező gyorsította. Mindenekelőtt könnyű volt az el- és bejutás Szíriába, másrészt pedig a propaganda korábban nem látott szívóhatása működött. A technológiának köszönhetően a korábban utazók kapcsolatban tudtak lenni az otthoniakkal, rávéve őket is az utazásra, így akár akaratokon kívül is toborzókká válhattak. A külföldiek soha nem látott mértékben kerültek kapcsolatba az erőszakkal (lefejezések, nyilvános kivégzések, öngyilkos támadások, utcai harcok és így tovább) és soha nem tapasztalt méretű hálózatot alakítottak ki maguk között. Ugyanakkor nem mindenki szerzett harci tapasztalatokat vagy kapott fegyveres kiképzést – a nőkön kívül, a kalifátus csúcspontján sokan kifejezetten civil beosztásuként dolgozhattak.

A kalifátus területi veszteségeivel és vereségével lényeges kérdéssé vált, hogy számba vegyük, mi történt harcosaival, szimpatizánsaival. A legtöbben persze életüket veszítették (saját nézőpontjuk szerint mártírokká váltak). Ők voltak azok a keményvonalas dzsihádisták, akik öngyilkos merénylőnek érkeztek, kifejezetten keresték a harci eseményeket, vagy olyanok, akik az utópiában ragadtak, hiszen otthon eladták mindenüket, pénzüket elfogyott, így az embercsempészek nem hozták ki őket Szíriából. Sokukat az Iszlám Állam végezte ki (dezertálás kísérletéért, egyéb függelemsértésekért), vagy küldte kilátástalan fegyveres akciókba.

A másik jelentős csoport, akik börtönben vannak a kalifátus volt területein (tulajdonképpen az Aszad-rezsim volt börtöneiben). Ők jellemzően olyan képzetlenebb közkatonák, akik feladták magukat, hiszen tudták, hogy rövid börtönre számíthatnak, vagy elengedik őket (Irak, vagy Szíria esetén). Ma mintegy 10 ezer fő van bebörtönözve Észak-Szíriában, ebből 2000 külföldi. Körülbelül 100 ezer belső menekült és családtag él menekülttáborokban, csak az al-Hol táborban 70 ezren. Jelentős és komoly biztonsági kihívást jelent az a csoport, akik átszivárogtak más radikális szervezetekbe (kvázi veteránok). Jelen pillanatban Líbia, a Boko Haram, az as-Sabáb, helyi al-Káida hálózati szervezetek fogadhatták legtöbbjüket. A külföldiek közül sokan hazatértek, jelenleg vagy szabadok, vagy börtönben, illetve eljárás alatt vannak.

Bármilyen szigorú is volt az Iszlám Állam kilépést tiltó szabálya (*non-exit policy*), mégis sokan elkerülték a harctéri halált, vagy a kivégzést dezertálásért. Kutatások alapján²⁶ őket az alábbi csoportokba lehet sorolni:

- profi harcosok (elsősorban kiképzők, akik időben elhagyták Szíriát, például azok a csecsenek, akik inkább Ukrajnában folytatták a harcot az oroszok ellen);
- csalódott megtévesztettek, gyors kiábrándulók (a propaganda helyett megismerték a valóságot és volt alkalmuk elhagyni a kalifátust);
- meggazdagodás miatt érkező csalódottak (amikor a fizetések elmaradtak, vagy a fosztogatások nem hoztak elegendő bevételt, elhagyták a veszélyes területet);
- magas rangú „tiszték” (a hadmozdulatokat átlátva időben távoztak, gyakran az alulzat pénzével együtt) és belbiztonságiak (*Internal Security*, anonimitásban működ-

²⁶ Számos forrás állított össze valamiféle kategorizálást, a szerző saját felsorolásához az alábbiakat használtuk fel: COLIN P. CLARKE – AMARNATH AMARASINGAM: Where Do ISIS Fighters Go When the Caliphate Falls?, [online], 2017. 03. 06. Forrás: theatlantic.com [2020. 01. 04.]; MCCABE: *i. m.*; SPECKHARD–SHAJKOVCI–YAYLA: *i. m.*; The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives: *i. m.*

tek, nyilvánosan maszkot hordtak, legtöbbször fogalma sem volt senkinek, hogy ki-
ket kellene egyáltalán keresni);

- toborzók és terroristák (hazatérve vagy más térségben élve jelentős eséllyel alvó sejt-
eket hozhatnak létre, vagy más radikális csoportok létrehozásával és támadások ter-
vezésével, kivitelezésével jelentenek biztonsági kockázatot).

A The Soufan Center²⁷ az alábbi kategóriákba sorolta a Szíriát elhagyó külföldi harcosokat:

- korán távozó, akik komolyabban kapcsolatba sem kerültek az Iszlám Állammal;
- akik tovább maradtak, de nem értettek maradéktalanul egyet, vagy kiábrándultak;
- akiknek nincsenek fenntartásai saját szerepükkel, vagy az Iszlám Állam tevékeny-
ségével kapcsolatban, de továbbléptek (teljesítették küldetésüket);
- akik arra kényszerültek, hogy visszatérjenek (kiszorultak a területi veszteségek so-
rán, elfogták őket és hazakerültek – ők komoly veszélyt jelentenek, más radikális
csoportokhoz is csatlakozhatnak, ilyeneket támogathatnak);
- akiket kifejezetten az Iszlám Állam küldött más célországba (jól képzett, profi ter-
roristák).

Szinte lehetetlen megbecsülni, hogy mennyien lehetnek, akik bujkálnak, vagy semmit
sem tudni sorsukról. Cragin²⁸ szerint csak a külföldi harcosok harmada esett el (7000 fő),
15 ezer elhagyta Levante térségét, közülük 5300 van börtönben, ám majdnem 7000 úgy
tért haza, hogy semmiféle bűnüldöző szervvel nem találkozott. Ez különösen annak tük-
rében vészjósló, hogy 2017 október végéig több mint 500 támadást hajtott végre az Iszlám
Állam Szíria és Irak területén kívül, ezek közül 140 esetben vettek részt a Levantét elhagyó
harcosok.

A legnagyobb kockázatot a hálózatokhoz tartó vagy már ott befogadott harcosok je-
lentik Kelet- és Észak-Afrika, Délkelet-Ázsia, illetve Közép-Ázsia államaiban. Clarke
és Amarasingam²⁹ a hazatérő, ki nem ábrándult harcosokon kívül az alábbi biztonsá-
gi tényezőkre hívják fel a figyelmet. Az ISIS 2.0 éppen illegalitásban van ugyan Irakban
és Szíriában, de ezek a külföldiek olyan keményvonalas harcosok, akik gerillaharcra és me-
rényletekre bármikor készek lehetnek. Az óriási ideológiai különbségek ellenére elkép-
zelhető az Iszlám Állam és az al-Káida közeledése, vagy laza szövetség is létrejöhet más
iszlamista/szalafita csoportokkal. Nem utolsósorban pedig számos olyan transznacionális
dzsihadista, mai mudzsahedin zsoldos keresi a helyét, akik aligha térhetnek bárhova haza.
Számukra Líbia, Jemen, Afganisztán, a Csád-tó medencéje és a Száhel-övezet lehetnek
a következő célpontok. Mivel ezekben a térségekben jelentős terrorista vagy szélsőséges te-
vékenység létezik, a helyiek alig várják a harci és egyéb katonai tapasztalatokkal érkezőket.

Általában hasonlóan vélekednek a kutatók, hogy a két kulcs a deradikalizáció és annak
megakadályozása, hogy további emberek csatlakozzanak az Iszlám Állam maradékához
vagy bármely ágához. Sürgetők a szociális kérdések, az általános szegénység kezelése (főleg
a Közel-Keleten), de kedveznek a további toborzásnak az etnikai és vallási feszültségek,

²⁷ Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq: *i. m.*

²⁸ Kim CRAGIN: Foreign Fighter 'Hot Potato', [online], 2017. 11. 26. Forrás: lawfareblog.com [2020. 01. 19.]

²⁹ CLARKE–AMARASINGAM: *i. m.*

valamint a gyenge államok. Fokozhatja a kockázatot a hazai állammal szembeni ellen-szenv (például Közép-Ázsiában), ilyen esetekben a börtönbüntetések csak késleltethetik a fenyegetést, sőt további radikalizálódáshoz vezethetnek (a hazatérők „térítenek”, vagy saját maguk újra visszafordulnak). A legkevésbé sem biztató, hogy az Iszlám Állam vezetőinek jelentős része 2013 előtt az iraki Bucca börtöntábor lakója volt. Jelentős veszélyforrás a börtönlakók között a propaganda terjesztése, akciók tervezése, sőt olyan bűnözők körében sikeres toborzás, akik korábban nem kerültek kapcsolatba az ideológiával. Hiszen az iszlám radikalizmus is adhat valamiféle választ az egyéni frusztrációkra.³⁰ A legtöbb külföldi harcos olyan országokból érkezett, ahol a jogállam és a demokratikus normák kevésbé erősek (Közép-Ázsia, Oroszország, Irak), a helyi börtönökben a nehéz, olykor brutális körülményeket pedig bárhogy el akarják kerülni. Ezekben a börtönökben az Iszlám Államnak nincs konkurenciája, a kalifátusból érkező foglyokat komoly tisztelet övezi, amit akár börtönlázadások szervezésére is kihasználhatnak. Ebbe a sajátos szubkultúrába pedig az Iszlám Állam apróbb sikerei is be tudnak gyűrűzni, egy-egy terrortámadásnak komoly a visszhangja az elítéltek körében.

Szintén Mironova,³¹ elsősorban a posztszovjet térségben folytatott interjúk segítségével térképezte fel a hazatért harcosok motivációit, ami földrajzi helyenként más és más volt. Tanulságos, hogy az egymással versengő, adott esetben egymással is harcoló csoportok közül az Iszlám Állam „adta a legjobb ajánlatot”. Hiszen Aszad ellen harcolni nem az Iszlám Állam volt a legideálisabb választás, hanem az an-Núszra Front és az Ahrar as-Sam, itt viszont komoly esély volt elesni, ugyanis ezek voltak a harcokban leginkább részt vevő csoportok. Aszad 2013-as vegyi támadása után külföldiek nagy számban csatlakoztak szíriai testvéreik felszabadítása vágyából, de anyagi szempontok is szerepet játszhattak. Sokan a dicsőséget keresték, vagy köztörvényes bűnök miatt menekültek hazájukból (erőszakos bűnözők), és voltak, akik szinte bárhol harcoltak volna (akár az idegenlégióban is). Szíriában az Iszlám Állam ugyanazt a fizetést kínálta, mint „konkurencsei”, de egyéb kiegészítőkkal, sőt akár a frontvonaltól távol, kizárólag civilek feletti ellenőrzést igényelve az elfoglalt területeken, vagy teljesen civil állásokat kínálva az „állam” működtetésére. Ahogy már írtunk róla, a konfliktus elhúzódásával szociális, egyszerű megélhetési kérdés lett a szervezethez csatlakozás, hiszen sokszor ez az önfenntartás egyetlen lehetősége maradt a helyiek számára.

Irakban síita- és kurdellenes attitűdök is megjelentek, önálló szunnita állam ígéretével pedig kizárólag az Iszlám Állam jelentkezett, így itt a csatlakozók is nagyobb kockázatot voltak hajlandók vállalni, mint a szíriai helyiek, akik inkább gazdasági megfontolásokból csatlakoztak. Az Iszlám Állam fanatizmusának aztán az lett az egyik oka, hogy a külföldiek számára minden szempontból élet-halál kérdés lett a kalifátus, hiszen visszatérni a normális életbe semmi esélyük nem volt az Iszlám Államban vállalt szerepet követően. A kalifátus kikiáltása egyébként is utópisztikus vonzerőt, földi mennyországot jelentett a muszlimok számára, akiket otthon üldöztek vallásuk miatt (üzbégek, az Oroszországi Föderáció állampolgárai).

³⁰ Vera MIRONOVA: The Year the Islamic State Lost Its Last Strongholds, [online], 2019. 12. 27. Forrás: foreignpolicy.com [2020. 01. 01.]

³¹ Vera MIRONOVA: Who are the ISIS People?, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 33–40. o. Forrás: uni-versiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]

Mironovához hasonlóan, Speckhard és szerzőtársai³² is a kalifátust megjárta harcosokkal készítettek interjúkat. Ők arra a következtetésre jutottak, hogy nehéz megállapítani, hogy a visszatérők közül kik jelentenek veszélyt az államra, illetve a szűkebb közösségre. Sokszor alig megállapítható, hogy a visszatérő mennyire is távolodott el valójában az ideológiától és mennyire csak a „vesztes csapatától”. A hazatérés okai a következők voltak:

- honvágy;
- belefáradás a harcba;
- kiábrándulás képmutatás/félrevezetés miatt;
- félelem a parancsnokoktól, vezetőktől;
- nők esetén a kényszerházasságtól menekülés.

Az európaiakat az ebben a kutatásban részt vevő szíriaiak is úgy írták le, mint igaz hívőket, akik teljesen magukévá tették a szalafita–dzsihádista gondolatiságot. Megállapítást nyert, hogy az európaiak a helyiek „felett” éltek az Iszlám Államban. Fizetésük magasabb volt, a férfiak rabszolgákat kaptak, ingyenes lakhatást, néha autót. A hazai státuszukból kiindulva, ahol szegregált, marginalizált muszlim közösségekben éltek, általában munkanélküliként vagy komoly szociális kihívások között, könnyű elképzelni, hogy miért hittek a leginkább ők a kalifátusban. Sok esetben egyéni tragédiák sora vezetett el ahhoz, hogy az Iszlám Államban „megváltást” lássanak, még csak született muszlimnak sem kellett feltétlenül lenni hozzá. A Balkánról érkezőknek különleges motiváció volt, hogy őket is megvédték korábban a balkáni konfliktusokban, így nekik is van ilyen kötelességük Aszad atrocitásai kapcsán. Ebből a kutatásból is az derült ki, hogy a hálózat, a személyes kapcsolatrendszer kiépítése hatékonyan működött, hiszen akik újra csatlakoznak vagy újra csatlakoznának, a házasságok révén személyes motivációk miatt is tennék (Balkán, Európa, Közép-Ázsia harcosai), mivel rokonaik, barátaik, harcostársaik maradtak ott, akikért személyes felelősséget éreznek. További tanulság, hogy a hosszú börtön csak újra az Iszlám Állam felé fordítja a hazatérteket, és csak nagyon kevesen kapnak hivatásos segítséget, hogy visszatérjenek a társadalomba az átélt traumákat követően (*post-traumatic stress disorder*, PTSD). Ugyanakkor az is igaz, hogy a legtöbb hazatérőnek semmiféle pozitív attitűdje nincs az Iszlám Állam felé, sokan már akkor hazatértek, amikor az Aszad ellen harcoló különböző csoportok egymás ellen fordultak.

A „kalifátus” után

Mióta elvesztette utolsó állását, Bāghūzt, az Iszlám Államnak még mindig megközelítőleg 15 ezer harcosa van az iraki–szír határ térségében. Hogy miféle vereséget szenvedett a kalifátus, arról talán elég egyetlen adalék, miszerint Bagúzban saját emberei is meg akarták már ölni Bagdádít, a szétesett csoportok pedig egymás ellen harcoltak a kalifátus utolsó napjaiban.³³

Irakban és Szíriában minden romokban hever, ahová az Iszlám Állam betette a lábát. A kalifátus felfutó szakaszában még Erbil, a kurd fővárost is csak az amerikai légitámadások

³² SPECKHARD–SHAJKOVCI–YAYLA: *i. m.*

³³ Martin CHULOV: The rise and fall of the Isis ‘caliphate’, [online], 2019. 03. 24. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 02.]

mentették meg az Iszlám Államtól, miközben beszivárgó taktikával voltak képesek gyengíteni a rivális csoportokat. Kobáni ostroma lehetett a fordulópont, amikor először estek el komoly számban harcosok, és a harci tapasztalatokkal rendelkezők azt érezhették, hogy stratégiai szempontból sem volt értelme a jelentős embervesztésnek. A területi veszteségek után, ismét csak rugalmasan reagálva a megváltozott körülményekre, Iszlám Állam helyett újra „csak” terrorszervezetként működhet tovább. Nincs szükség apparátusra, sem rendfenntartásra vagy civil munkaerőre. Viszont éppen az amerikai lépések kedvezhetnek a szervezet túlélésének, hiszen az amerikai kivonulással és a török beavatkozással a kurd erőknek a börtönök őrzésénél lényegesen fontosabb feladataik lettek Szíriában. Érdektelen a végeredmény szempontjából, hogy a kurdok nyitják-e a ki a börtönök kapuit, vagy a fogvatartottak törnek ki az őrizetlenül hagyott objektumokból, a több ezer kiszabaduló első sorban amerikai és európai célpontokra lesz veszélyes.

Ahogy Peritz³⁴ is emlékeztet rá, nem ez az első alkalom, hogy radikálisok elszöknek gyengén (vagy sehogy sem) őrzött börtönökből. 2006-ban az al-Káida tagjai, köztük bin Laden korábbi személyi titkára, ásták ki magukat jemeni börtönükből, hogy azonnal létrehozzák az al-Káida Arab-félszigeti szárnyát. Nyilvánvalóan az Iszlám Állam is készülhet hasonló feltámadásra, főként hogy Bagdádi utolsó videóüzenetében az iraki, szíriai és kurd célpontok elleni gerilla-hadviselés mellett éppen a börtönök felszabadítását adta parancsba még hadra fogható 14–18 ezer követőjének.³⁵ Mivel a szervezet biztonsági-hírszerzési apparátusa még működőképes, és éppen az Iszlám Állam ténykedésének is köszönhetően kilátástalan helyzetben lévő szunnita fiatalok ma is komoly számban vannak a térségben, akár helyben is megújulhat a szervezet. Sokkal valószínűbb forgatókönyv, hogy felértékelődnek a hálózat egyéb szereplői, hiszen a különböző cellák, csoportok képződésének kulcsa lehet a közös nemzetiség mellett a közösen megélt konfliktus és az a közös ellenség (azok az államok), akiknek az Iszlám Állam legyőzése köszönhető.³⁶ Ugyanakkor a külföldi harcosoknak ma már sokkal nehezebb bejutni Szíriába, és valószínű, hogy más szereplők el fogják szívni az így érkezőket az Iszlám Állam elől.

Lényeges tényező Bagdádi halála is, ami mindkét fél számára szimbolikus, hiszen egyrészt mártír lett és halála bosszúra szólító ok, másrészt viszont a kalifátusnak kalifára is szüksége van, akinek a kiiktatása a terület visszaszerzésével együtt jelentős győzelem. Amit csak erősít a tény, hogy azokon a területeken, ahol a török invázió miatt a frontvonalra áthelyezett SDF-erők (Szíriai Demokratikus Erők) távoztak, az Iszlám Állam nem tudott jelentősebb tevékenységet kifejteni. Ugyan kizárólag lokális feszültségek és korlátozott intenzitású támadások tudják életben tartani a kalifátus emlékét, ahol a helyi lakosság és a területet éppen ellenőrző fegyveres erők között ellentétek vannak, az Iszlám Állam maradványainak aktivitása is nagyobb. A Deir ez-Zór régió például kifejezetten ilyen, ahol a kurd vezetésű SDF-et alig fogadja el az ott élő arab lakosság.³⁷

³⁴ Aki PERITZ: The Coming ISIS Jailbreak: The Strategy That Enabled the Caliphate's Rise Just Became Viable Again, [online], 2019. 10. 23. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 03.]

³⁵ Joby WARRICK: Abu Bakr al-Baghdadi, extremist leader of Islamic State, dies at 48, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2019. 12. 15.]

³⁶ TONNESSEN: *i. m.*

³⁷ Lina KHATIB: Abu Bakr al-Baghdadi: What His Death Means For ISIS in Syria, [online], 2019. 10. 28. Forrás: chatham-house.org [2019. 12. 15.]

Bagdádi utóadaként több harcostársa felmerült, köztük buccai rabtársa és közvetlen harcostársai,³⁸ de az új vezető Abu Ibráhim al-Kuraisi,³⁹ akiről alig tudni valamit. Jelenleg a központi irányítás helyett egy szélesedő, terjedő hálózat az Iszlám Állam, amit azonban súlyos hitéleti kérdés terhel. A szervezeten belüli szélsőséges frakció azt állítja, hogy hitelenné lehet nyilvánítani bárkit, ha „politeista” tevékenységet folytat (például szavaz, amivel Istenen kívül más felsőbbrendűséget is elismer). A – ha lehet ilyet mondani – mérsékelt frakció viszont ezt ellenzi, hiszen ezzel muszlimok tömegeit vesztek el. Ez a szervezet minden szintjén vitát okozott, Bagdádi sem tudott a kérdésben dönteni és Kuraisi álláspontja is ismeretlen.⁴⁰ Az új vezetőre az ideológiai szakadás megelőzésén túl az a feladat is vár, hogy a hálózati koordinációt is biztosítsa a Biztonsági Részleg (*Department of General Security*) segítségével, hiszen már Bagdádi alatt is ez az egység tudta irányítani a hálózatot, a propagandát és az „alvó sejteket” is. Ma az Iszlám Állam Nyugat-Afrikától és Mozambiktól Azerbajdzsánig és a Fülöp-szigetekig van jelen, a támadásoknak és a kommunikációnak pedig most is van központi szervezése. Bagdádi meg tudta oldani, hogy összehozza a helyi irakiakat és a külföldi harcosokat, most utódjára is hasonló feladat vár, egy sokkal fragmentáltabb rendszerben. Ugyanezek a harcosok és csoportok el is fordulhatnak, ha nincs egy elfogadott és hatékony központ Irakban vagy Szíriában, illetve az Iszlám Állam visszaszorulásával más szervezetek elszívó hatása felerősödhet. A már most is önfinanszírozó egységek a központi irányítástól sokkal szabadabban mozoghatnak, de az sem elképzelhetetlen, hogy a látványos szakítás után lesz valamilyen közeledés az al-Kaidával, hiszen Zarkávi kérlelhetetlen ellenállása már sehol nincs, a közkatonáknak és az alacsony rangú parancsnokoknak pedig szinte mindegy, hogy milyen zászló alatt harcolnak ugyanazért a célért.⁴¹

Nem szabad elfelejteni, hogy az al-Káida lehet a „mérsékelt” alternatíva a kalifátus bukása után. Akár egy szíriai Hezbollahhá is válhat abban a tekintetben, hogy a lakossággal milyen a kapcsolata, milyen politikai céljai vannak és milyen harci képességekre tehet szert. Az ellenség kiválasztásában jelenleg kerüli a távoli ellenfeleket és egyfajta szociális rendszer kiépítésére koncentrál Szíriában (víz, elektromosság, helyi áruforgalom támogatása), nem feladva a helyi szunniták legnemesebb célját, az Aszad-rezsim megdöntését. Az al-Káida kihasználta, hogy amíg a Nyugat az Iszlám Állam brutalitásának és hatékony propagandájának hatására szinte kizárólag a kalifátus megdöntésére koncentrált, hitelesség tekintetében volt ideje újjáépítenie magát a szíriai civilek körében. Éppen azokban a régiókban, ahol a lakossággal való kegyetlen bánásmód miatt rengeteget veszített vonzerejéből az Iszlám Állam. Az egészen biztos, hogy azoknak a lelkeben aligha lesz béke, akiken az Iszlám Állam átviharzott (etnikumtól, vallástól, felekezettől függetlenül), és az alvó sejtek ma is

³⁸ Liz Sly: Baghdadi's death a turning point for Islamic State, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2020. 01. 04.]

³⁹ Január végén írta titkosszolgálati forrásokra hivatkozva a brit *The Guardian*, hogy a Kuraisi csak egy álnév, az Iszlám Állam vezetője pedig Amir Mohammed Abdul Rahman al-Mavli al-Szalbi, Bagdádi buccai rabtársa és a szervezet egyik fő ideológusa, aki egyebek mellett a jazidik elleni népiirtás egyik felelőse is. Részletesen lásd: Martin CHULOV – Mohammed RASOOL: Isis founding member confirmed by spies as group's new leader, [online], 2020. 01. 20. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 22.]

⁴⁰ Asaad ALMOHAMMAD: New Caliph, Same Old Problems – Baghdadi's Legacy Looms Large Over the New ISIS Leader, [online], 2020. 01. 01. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 01.]

⁴¹ Colin P. CLARKE: ISIS vs. Al Qaeda: What Lies in the Future of Global Jihadism?, [online], 2019. 08. 22. Forrás: nationalinterest.org [2020. 01. 03.]

elsősorban a civil lakosságra lehetnek veszélyesek, főként azokon a területeken, ahol továbbra is hatalmi vákuum van, vagy éppen a török invázió miatt a kurdok visszaszorultak az egyes településekről.

McCants elemzése⁴² mutat rá, hogy a terrorelhárítás számára is az Iszlám Állam decentralizáltsága a legkomolyabb kihívás, a sporadikus szervezet hálózatosodása nehezen követhető. A titkosított kommunikációs csatornák jelentősen növelik a támadások tervezésének eredményességét, ezeket a csatornákat viszont úgy kell kiiktatni, hogy az átlagpolgárok jogai ne sérüljenek, ami különösen Európában komoly kihívás. Továbbra is nyilvánvaló, hogy a toborzás eredményességét kell radikálisan csökkenteni a szociális különbségek mérséklésével, a politikai jogfosztottság felszámolásával és a muszlim közösségeket érintő kirekesztettség csökkentésével. Az Iszlám Állam narratívájával kizárólag muszlim vezetők segítségével van lehetőség felvenni a versenyt, a jó kormányzás feltétlenül válasz lehet, de felülről jövő megoldások helyett a helyi közösségek muszlim vezetőit kell abban támogatni, hogy hiteles és saját közösségük számára elfogadható üzeneteket találjanak. Szintén McCants idézi⁴³ Samar Haidart, az *Arab Human Rights Fund* egykori igazgatóját, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy bármilyen újjáépítésnek és konszolidációnak egyebek mellett a minőségi oktatás a kulcsa a Közel-Keleten is. Ez kiváltképp igaz Szíriára és az Iszlám Állam által egykor elfoglalt egyéb területekre, hiszen az agymosás, a lelkeket megfertőző propaganda és az ettől a fősodortól eltérő gondolatok brutális megtorlása túl mély nyomokat hagyott az ezeken a területeken élő közösségekben.

Adama Dieng, az ENSZ különleges tanácsadója a népirtások megelőzésére rámutatott, hogy a Közel-Kelet államai együttműködésre vannak kárhóztatva, hiszen ha nem indulnak be valamilyen öngyógyító folyamatok a térségben, a vallási feszültségek újra elmélyülnek – ami a szélsőséges ideológiák melegágyát jelenti.

Európa feladataival kapcsolatban Dworkin⁴⁴ említi, hogy haza kell hozni az európai foglyokat, mert továbbradikalizálódhatnak, gyermekeiket elveszti a Nyugat, és sorsuk kilátástalan a Közel-Keleten. A jogállamiság megkövetelné, hogy Európában álljanak bíróság elé és visszavezetésük a társadalomba leginkább itt lenne biztosított (még ha politikailag kockázatos és érzékeny kérdés is). Az iraki és szíriai bírósági tárgyalások nem felelnek meg feltétlenül az európai normáknak és fennáll a veszélye európai állampolgárok halálra ítélésének. Egy nemzetközi bíróság esetleg megoldás lehetne, de eddig a nemzetközi bíróságok szinte kizárólag a főbűnösökkel foglalkoztak, nem közkatonák vagy alacsony beosztású civilek tömegével. Ugyanakkor a korábban Szíriából hazatértek a korán kiábrándulók voltak, az európai hatóságok viszont attól tartanak, hogy akik most a fogolytáborokban vannak, már bizonyosan elkötelezett radikálisok, akik valamilyen formában veszélyt jelentenek eredeti hazájukra. Nemcsak a közvélemény van hazaérkezésük ellen, az európai

⁴² William McCANTS: After the fall of ISIS, what's next for counterterrorism? Experts discuss, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]

⁴³ William McCANTS: Experts discuss a vision for a more stable Middle East, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]

⁴⁴ Anthony DWORKIN: Beyond good and evil: Why Europe should bring ISIS foreign fighters home, [online], 2019. 10. 25. Forrás: ecfr.eu [2019. 12. 15.]

börtönökben is tartanak a radikális eszmék terjesztésétől, sőt bármennyire is embertelennek tűnik, az Iszlám Államhoz csatlakozottak „ottfelejtése” szíriai és iraki börtönökben esetleg elrettentő példa lehet az iszlamista csoportokhoz csatlakozni vágyóknak. Míg Nyugat-Európában még a gyerekek hazatelepítése is csak döcög, addig Koszovó amerikai segédlettel 110 állampolgárát már hazavitte (többsége gyerek és nő, csak négy felnőtt férfi van köztük), a közép-ázsiai államok pedig általában akit csak tudtak a gyerekek és a nők közül, már hazaszállítottak.

Konklúzió

Hegghammer cikke⁴⁵ címének megfelelően negatív előrejelzést ad a következő tíz évre Európa számára. Véleménye szerint a növekvő muszlim népesség változatlanul alacsony gazdasági teljesítménye nagyobb merítési lehetőséget fog biztosítani a toborzásra. Több toborzó és hálózatépítő (visszatérő harcosok, konfliktusok veteránjai) jelenhet meg Európában, egyszerre több ezer iszlamista harctéri és/vagy börtönviselt múlttal fog az európai országokban élni (és általában szabadon mozogni). Prognózisa szerint a MENA régió és Dél-Ázsia konfliktusokkal terhelt térségek maradnak, új konfliktusgócok alakulnak ki, a régiek viszont nem oldódnak meg. Jelen formájában az internet követhetetlen, kivédhetetlen szervezési és kommunikációs eszközöket kínál, az alig szabályozott online tér pedig a globális dzsihad számára is kimeríthetetlen tárház a transznacionális együttműködéshez.

Hamming⁴⁶ sem sokkal derűlátóbb, amikor a dzsihadizmus jövőjét a hálózatokban és a nagyszámú harctéri tapasztalattal rendelkező harcos okozta közvetlen fenyegetésben látja. Az is kétségtelen, hogy a kiképzőtáborok brutalitása kiölte a gátlásokat a Szíriába érkező külföldi harcosokból, az Iszlám Állam és hálózata elképesztő agressziója és brutalitása pedig józan ésszel alig követhető szintre lépett. Ahogy Hamming említi, a dzsihadizmus töredezettségű, hálózatosabb, érettebb, politikailag kifinomultabb és változatosabb, mint korábban valaha.

Ennek a globális dzsihadnak az egyik terepe Szíria, amiből kinőtt a szalafita dzsihadizmus negyedik, hibrid hulláma, az Iszlám Állam. Az a területileg legyőzött, de még létező virtuális kalifátus, ami az Amerikai Egyesült Államok kivonulását, illetve az amerikai–iráni hatalmi vetélkedést kihasználva bármikor újrászervezheti magát és erőre kaphat. Hiszen amikor a török beavatkozás a kurd erőket köti le, az iraki (síita) milíciák az amerikaiak kivonulásával lesznek elsősorban elfoglalva, az iraki hadsereg pedig már amerikai logisztikai támogatást sem fog kapni, ismét lehet olyan hatalmi vákuum, amelyből az Iszlám Állam egyszer már robbanásszerűen kiemelkedett. Az a csak saját maga által elismert kalifátus, amely sokkal inkább ideológiáról és propagandáról, 21. századi kommunikációs eszközökről szól, mint területről és reguláris haderőről.

⁴⁵ Thomas HEGGHAMMER: The Future of Jihadism in Europe: A Pessimistic View, [online], *Perspectives on Terrorism*, 10. évf., 2016/6, 156–170. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 04.]

⁴⁶ HAMMING: *i. m.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALMOHAMMAD, Asaad: New Caliph, Same Old Problems – Baghdadi's Legacy Looms Large Over the New ISIS Leader, [online], 2020. 01. 01. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 01.]
- BARRETT, Richard: Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, [online], 2017. 10. 24. Forrás: thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]
- The Challenge of Returning and Relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives, [online], UN CTED Trends Report, 2018. 04. 11. Forrás: un.org [2019. 12. 15.]
- CHULOV, Martin: The rise and fall of the Isis 'caliphate', [online], 2019. 03. 24. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 02.]
- CHULOV, Martin – RASOOL, Mohammed: Isis founding member confirmed by spies as group's new leader, [online], 2020. 01. 20. Forrás: theguardian.com [2020. 01. 22.]
- CLARKE, Colin P.: ISIS vs. Al Qaeda: What Lies in the Future of Global Jihadism?, [online], 2019. 08. 22. Forrás: nationalinterest.org [2020. 01. 03.]
- CLARKE, Colin P. – AMARASINGAM, Amarnath: Where Do ISIS Fighters Go When the Caliphate Falls?, [online], 2017. 03. 06. Forrás: theatlantic.com [2020. 01. 04.]
- CRAGIN, Kim: Foreign Fighter 'Hot Potato', [online], 2017. 11. 26. Forrás: lawfareblog.com [2020. 01. 19.]
- DURAC, Vincent: The Role of None-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprising, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o. Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]
- DWORKIN, Anthony: Beyond good and evil: Why Europe should bring ISIS foreign fighters home, [online], 2019. 10. 25. Forrás: ecfr.eu [2019. 12. 15.]
- Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, [online], 2015. 12. 07. Forrás: thesoufancenter.org [2020. 01. 04.]
- GERGES, Fawaz A.: ISIS and the Third Wave of Jihadism, [online], *Current History*, 2014/december, 339–343. o. 2014. Forrás: currenthistory.com [2020. 01. 02.]
- GERSTEL, Dylan: ISIS and Innovative Propaganda: Confronting Extremism in the Digital Age, *Swarthmore International Relations Journal*, 1. évf., 2016/1, 1–9. o. DOI: <https://doi.org/10.24968/2574-0113.1.5>
- HAMMING, Tore Refslund: Global Jihadism after the Syrian War, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/3, 1–16. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2019. 12. 14.]
- HASHIM, Ahmed S.: The Islamic State's Way of War in Iraq and Syria: From its Origins to the Post Caliphate Era, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 23–32. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]
- HEGGHAMMER, Thomas: The Future of Jihadism in Europe: A Pessimistic View, [online], *Perspectives on Terrorism*, 10. évf., 2016/6, 156–170. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 04.]
- KHATIB, Lina: Abu Bakr al-Baghdadi: What His Death Means For ISIS in Syria, [online], 2019. 10. 28. Forrás: chathamhouse.org [2019. 12. 15.]
- LIA, Brynjar: Understanding Jihadi Proto-States, [online], *Perspectives on Terrorism*, 9. évf., 2015/4, 31–41. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 23.]
- MCCABE, Thomas R.: A Strategy for the ISIS Foreign Fighter Threat, *Orbis*, 60. évf., 2016/1, 140–153. o. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.12.009>
- MCCANTS, William: After the fall of ISIS, what's next for counterterrorism? Experts discuss, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]
- MCCANTS, William: Experts discuss a vision for a more stable Middle East, [online], 2017. 10. 03. Forrás: brookings.edu [2020. 01. 02.]
- MICHAELS, Jim: Kerry: Syrian rebels have not been hijacked by extremists, [online], 2013. 09. 05. Forrás: eu.usatoday.com [2020. 01. 02.]
- MIRONOVA, Vera: The Year the Islamic State Lost Its Last Strongholds, [online], 2019. 12. 27. Forrás: foreign-policy.com [2020. 01. 01.]
- MIRONOVA, Vera: Who are the ISIS People?, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 33–40. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]
- PARRISH, Karen: Stopping flow of foreign fighters to ISIS 'will take years,' Army official says, [online], 2017. 04. 06. Forrás: army.mil [2020. 01. 04.]

- PERALTA, Eyder: 60 Percent of Syrian Rebels Are Islamist Extremists, Think Tank Finds, [online], 2015. 12. 20. Forrás: npr.org [2020. 01. 02.]
- PERITZ, Aki: The Coming ISIS Jailbreak: The Strategy That Enabled the Caliphate's Rise Just Became Viable Again, [online], 2019. 10. 23. Forrás: foreignaffairs.com [2020. 01. 03.]
- SLY, Liz: Baghdadi's death a turning point for Islamic State, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2020. 01. 04.]
- SPECKHARD, Anne – SHAJKOVCI, Ardian – YAYLA, Ahmet S.: Defected from ISIS or Simply Returned, and for How Long? – Challenges for the West in Dealing with Returning Foreign Fighters, [online], *Homeland Security Affairs*, 14. évf., 2018/1, 24–46. o. Forrás: hsaj.org [2020. 01. 03.]
- STEIN, Ewan: Modalities of Jihadism in The Middle East and North Africa: Ideological and Historical Roots, [online], *IEMed Mediterranean Yearbook 2015*, 2015, 37–41. o. Forrás: iemed.org [2020. 01. 02.]
- TONNESSEN, Truls Hallberg: The Islamic State after the Caliphate, [online], *Perspectives on Terrorism*, 13. évf., 2019/1, 2–12. o. Forrás: universiteitleiden.nl [2020. 01. 03.]
- WARRICK, Joby: Abu Bakr al-Baghdadi, extremist leader of Islamic State, dies at 48, [online], 2019. 10. 27. Forrás: washingtonpost.com [2019. 12. 15.]